

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ**

**ДОКУМЕНТИ КОМІСІЇ ПО РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ
НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ В ХЕРСОНСЬКІЙ
ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРО ГОЛОКОСТ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала:

здобувачка IV курсу 07-442 групи
Спеціальності
032 Історія та археологія
Освітньо-професійної програми
Історія та археологія
Мартиновська Аліна Володимирівна

Керівниця

кандидатка історичних наук,
доцентка Кузовова Н.М.

Рецензент

Кандидат історичних наук, доцент
кафедри готельно-ресторанного та
туристичного бізнесу ХДУ, голова
Херсонської обласної організації
Національної спілки краєзнавців
України Макієнко О.А.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
1.1. Історіографія дослідження.....	6
1.2. Джерельна база.....	11
РОЗДІЛ 2. ІДЕОЛОГІЯ НАЦИЗМУ ЩОДО ЄВРЕЙСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ.....	13
2.1. Прояви Голокосту на території Херсонської області.....	13
2.2. Комісія по розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників: історія та мета створення.....	14
РОЗДІЛ 3. АКТИ ТА СВІДЧЕННЯ ОЧЕВИДЦІВ ПОДІЙ ТА ІНШІ ДОКУМЕНТИ КОМІСІЄ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ПОДІЙ ГОЛОКОСТУ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	17
ВИСНОВКИ.....	22
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	27
ДОДАТКИ	31
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності	31

ВСТУП

Друга світова війна спричинила чимало страждань та руйнацій у всіх сферах людського життя. Німецько-фашистські загарбники – це яскравий приклад морально-етичного падіння тієї частини людства, яка ставила собі за мету всесвітнє панування. Однак, як показує історія, нікому ще не вдалося оволодіти усім світом, що до речі є гарним історичним уроком для сучасних російських окупантів, які намагаються знищити український народ та Україну як державу. Досліджуючи архівні документи Херсонської області, в яких детально описуються усі злочини нацистів проти єврейського населення, сучасні науковці звертають увагу на численні звірства, які в сучасному світі неприпустимі.

Німецько-фашистський режим характеризувався прагнення винищити цілі народи. Найяскравішим зразком цього була політика нацистів по відношенню до євреїв, відома як Голокост. Надзвичайно важливим джерелом вивчення Голокосту в Херсонській області є документи Комісії по розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників. Вивчення та аналіз цих свідчень та документальних доказів підтверджує важливість гуманістичного та толерантного світосприйняття, завдяки якому можна побудувати гармонійні та дипломатичні відносини у світі, що є дуже важливим на сучасному етапі розвитку людства. Це обумовлює *актуальність даного дослідження*.

Метою роботи є дослідження ідеології нацистів щодо єврейської проблеми в цілому та вивчення актів та свідчень злочинів нацистів, зібраних Комісією на території Херсонської області.

З метою досягнути поставлену мету необхідно розв'язати такі *завдання*:

- дати характеристику історіографію та джерельну базу дослідження; ;

- описати процеси переслідування євреїв на території Херсонської області;
- проаналізувати причини та мету створення Комісії по розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників;
- охарактеризувати документи Комісії як джерело вивчення Голокосту на території Херсонської області.

Об'єктом дослідження є Комісія по розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників як джерело з історії Другої світової війни, а **предметом вивчення** – документи Комісії, присвячені Голокосту на території Херсонської області.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період з 1941 р. (нижня межа) по 1951 р. (верхня межа) – від початку радянсько-німецької війни та окупації українських земель нацистськими військами і до ліквідації діяльності Комісії рішенням Ради Міністрів СРСР. Проте під час проведення дослідження виникала потреба виходити за встановлені хронологічні межі з метою максимально повно проаналізувати причини та встановити наслідки даних історичних подій.

Географічні межі дослідження – це територія Херсонської області.

Методологічну основу дослідження являють собою такі загальні принципи науки, як принцип історизму, що дає можливість простежити, як виникла та формувалась Комісія по розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників. В основі роботи лежать також принципи системного, всебічного, об'єктивного дослідження. З метою досягнення визначеної мети були використані такі методи як метод історіографічного аналізу – для аналізу стану дослідження даної проблеми вітчизняними та зарубіжними науковцями; для виявлення проявів Голокосту на території Херсонської області було використано методи конкретно-історичного аналізу: історико-структурний і проблемний підходи були використано для характеристики

документальних свідчень переслідування єврейського населення, зібраних Комісією на території Херсонської області.

Практичне значення одержаних результатів: отриманий матеріал цієї роботи можна використовувати у подальших наукових досліджень, а також під час проведення навчально-виховних заходів у закладах як середньої, так і вищої освіти, що в свою чергу може допомогти зробити наше суспільство більш гуманним та демократичним.

Структура роботи. У зв'язку з поставленими завданнями, дослідження має наступну структуру: вступ, 3 розділи вступу, 3 розділи, висновки, списку використаної літератури та джерел.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Після завершення Другої світової війни перед радянським керівництвом постала нагальна проблема документування нацистських злочинів на території всього СРСР. Для цього верховне керівництво СРСР створило цілу систему так званих Надзвичайних Державних Комітетів, основна функція яких полягала у збиранні інформації про антигуманістичні методи контролю нацистського режиму над радянським населенням, що в основному проявлялося в катуванні та вбивстві, особливо яскраво це проявлялося у політиці винищення єврейського народу, відомій як Голокост. Крім того, варто наголосити, що ці записи злочинів, які документували члени Комісії до сьогоднішнього дня допомагають історикам, соціологам та етнографам знаходити «нові» місця поховань євреїв.

Необхідно зазначити, що радянське керівництво до останнього намагалося замовчувати процес та наслідки знищення єврейського населення в СРСР. Головною причиною такого стало те, що жертви Голокосту є прямим свідченням того, що ідея єдиного радянського народу є досить міфічною, і єврейська спільнота виступає як окрема соціальна група. Також винищення нацистами євреїв на території СРСР створювало підстави для відокремлення історичної долі радянських людей від історичної долі саме єврейського населення. Крім того, деякі очільники радянської влади були за своєю природою антисемітами, що вже багато про що говорить. Також розгляд «єврейського питання» в СРСР могло зацікавити західних дослідників, що могло призвести б до падіння завіси між Радянським Союзом та СРСР [30, С. 245 – 246].

Історіографія дослідження. Наукові дослідження, які досліджують діяльність Державної комісії, можна поділити на декілька груп. До першої групи належать дослідження радянських істориків,

створені. Першу групу складають праці радянської доби, написані в період з 1945 по 1991 рр., другу групу - вся історіографія наукових досліджень в Україні з 1991 р. по теперішній час, а також результати наукових досліджень української діаспори, опубліковані після завершення Другої світової війни. До третьої групи належать праці зарубіжних істориків, присвячені діяльності Комісії.

Загалом радянська історіографія проходить у своєму розвитку 2 періоди:

- друга половина 40-х рр. ХХ ст. – 50-х рр. ХХ ст., коли в основному працює НДК під чітким керівництвом Й. В. Сталіна та ЦК КП(б)У;
- середина 50-х рр. ХХ ст. – 1980 рр., коли відбувається розвінчування культу особи Сталіна, настає «відлига» [12, С. 6].

В перший період українські історики діяли згідно з регламентом Інституту історії АН СРСР. Варто зазначити, що в радянській історіографії вживався виключно термін «Велика Вітчизняна війна». Комісія з історії Великої Вітчизняної війни АН УРСР розпочала свою роботу у 1944 р. До її складу увійшли: І. І. Слинько, В. Н. Котов, Д. В. Гак, В. І. Клоков, К. А. Деляуров, В. В. Руднев. Згодом цей склад поповнювався новими людьми, але державний контроль за «історичною правдою» неабияк призупинила справжні історичні дослідження. Проте деякі історики все ж таки намагалися поширювати власне історичне знання. Одним з таких був Городній П. Г., який написав монографію «УРСР у роки Великої Вітчизняної війни», в якій було зазначено про Бабин Яр, що не сподобалося радянській верхівці, тому 16 червня 1950 р. Рада Міністрів та Президія АН УРСР видала постанову про ліквідацію Комісії з історії Великої Вітчизняної війни в Україні [17, С. 181 – 182].

Певна інформація про створення та діяльність НДК міститься в енциклопедичних довідниках [9]. Більшість цих праць використовують документи, зібрані НДК та його республіканськими і місцевими відділеннями, але діяльність самої Комісії детально не розглядається.

Характеристику монографій слід розпочати із праць члена НДК, юриста І. Трайніна [28]. Дослідник піднімав питання стосовно злочинності нацизму, було вказані вбивств, руйнувань, а значить – визначено головні напрямки діяльності державних комісій. Подано також основні докази злочинів нацизму.

Базовою авторською працею, що висвітлює злочинність нацизму, є дослідження Т. Першиної [21], в якому подано детальний аналіз політики терору німецького режиму проти місцевого населення та військовополонених в окупованій Україні, висвітлено ідеологічне підґрунтя нацистських злочинів.

Після смерті Й. В. Сталіна 1953 р. до влади прийшов М. С. Хрущов, який дещо пом'якшив контроль за культурно-освітнім життям СРСР, але це не полегшило роботу істориків, так як тепер про події Другої світової війни треба було говорити лише у ключі «всенародної боротьби Радянського Союзу проти німецько-фашистських загарбників», проте тема Голокосту продовжувала перебувати в тіні. Особливого значення набуло дослідження партизанського руху, причому ігнорувався національний елемент. Однак, українська наукова інтелігенція продовжувала свою ідеологічну боротьбу з радянським керівництвом. Так, у 1966 р. вийшла книга київського письменника К. В. Кузнецова «Бабин Яр». Зрозуміло, що цей роман швидко заборонили для друку та розповсюдження. Лише на початку 70-х рр. ХХ ст. в науково-просвітницьких колах дослідники, які в основному емігрували на Захід, почали досліджувати тему Голокосту [11, С. 409 – 412].

У працях радянської доби відсутній комплексний аналіз персонального складу комісії, форм і методів її роботи. У працях радянських науковців та публіцистів не розглядаються питання міжетнічних конфліктів, розмежування жертв за національною ознакою та роль різних військових і політичних сил у спричиненні людських втрат і матеріальних збитків (за винятком груп, позначених як "німецько-

українські націоналісти"). Існує загальна тенденція підкреслювати ці факти з пропагандистською та ілюстративною метою демонстрації злочинності нацизму, спільною рисою всіх праць радянських часів, які згадують або використовують діяльність НДК та результати її роботи, є упереджений підхід до інтерпретації історичних подій.

Після розпаду СРСР розпочався новий етап – формування та розвиток власне української історіографії. Цю групу варто розділити на дві підгрупи за хронологією: підручники з історії першого десятиліття незалежності та праці істориків, опубліковані після 2000 року. Опис першої підгрупи варто розпочати з праць, які подають інформацію з офіційних звітів та актів НДК про втрати, яких зазнала Україна у війні. Це, зокрема, історико-меморіальне видання "Книга пам'яті України" [16].

Протягом 1991 – 1995 рр. в Україні з'явилися перші публікації наукового змісту про винищення нацистами єврейського населення на всіх українських землях. Серед головних вітчизняних праць цього періоду можна виділити: С. Єлісаветський «Бердичівська трагедія: (Документаційна повість)», Ю. М. Ляховицький «Книга Дробицького Яру», Ф. Винокурова «Катастрофа (Шоа) і Спротив євреїв Вінницької області». Починаючи з 1996 р., розпочався новий період української історіографії, присвяченої проблематиці Голокосту в Україні, який в основному розглядався крізь парадигму регіональної специфіки. Крім того, в багатьох областях України дослідники починають видавати «Книги Пам'яті», в яких містилися короткі оповіді тих, хто пережив нацистський антисемітизм та свідчення про загиблих євреїв від рук нацистсько-фашистської армії. Саме в цей час різного роду мемуари та усні розповіді очевидців стають основним джерелом для пізнання сутності антисемітської політики Німеччини в роки Другої світової війни на території України [6, С. 67]. Загалом історіографія першого десятиліття зберегла певну тенденційність у характеристиці радянського партизанського руху, упереджене ставлення до українських

націоналістичних організацій та інші тенденції попереднього періоду, усунувши при цьому багато "білих плям" в історії, таких як людські втрати, матеріальні збитки, обставини, що до них призвели, а також викриття злочинності сталінізму, що особливо яскраво проявилось під час Другої світової війни. [26, С. 402].

Автори праць, написаних у 2000-х роках, перейняли вектори попередніх досліджень і звернули увагу на інші аспекти історії Другої світової війни: суспільно-політичне життя та сімейно-психологічні проблеми.[29, С. 221]. У дослідженні В. Гриневича [11] у результаті аналізу значного фактичного матеріалу схарактеризовано настрої суспільства та морально-психологічний стан населення України в роки війни. З'являються роботи, що містять інформацію щодо діяльності установ АН УРСР у 1944 – 1956 рр., їх структури, кадрового та фінансового забезпечення [17]. Також ряд дослідників присвячує свої роботи безпосередньо дослідженню Голокосту на території Херсонської області - Гарбуз Т., Задирко Х. [10], а також проблемам історії Голокосту в цілому [24].

Продовжує досліджуватись і історіографія нацистського окупаційного режиму на території Південно-Східних областей України [29], усна історія як напрямок історичних досліджень [22] та події Другої світової війни загалом [27].

Серед зразків зарубіжної історіографії, присвячені темі Голокосту в Україні, слід виділити дослідження французького історика Патріка Дебуа, який починаючи з 2000-х рр., активно вивчав знищення нацистами єврейської спільноти на території Південно-Східної України. З 2004 р. він став одним з перших, хто розпочав аналізувати інформацію про вказані події шляхом масового збирання інтерв'ю очевидців. Крім того, всі ці інтерв'ю пізніше лягли в основу документального фільму «Голокост в СРСР», який зняв ізраїльський режисер – Борис Мафцир [24, С. 165]. Особливий інтерес становить дослідження Нільса бо Польсена,

присвячене критичному аналізу матеріалів Надзвичайної державної комісії [23].

З 2000 р. і по сьогоднішній день тема Голокосту є основною для вивчення в сучасній історичній науці. Окремо можна зазначити про науковців, які досліджували Голокост на території Південної України. Серед них можна виділити: Н. В. Сугацька [25,26], А. Круглов та А. Уманський [20], І. Щупак [30], Ю. Капарулін [13-15] та Н. М. Кузовова [18-19]. Однак в порівнянні із загальноісторичними працями, напрямок регіонального дослідження Голокосту представлений вкрай слабо. Таким чином можна зробити висновки, що на сьогодні тема Голокосту на території Херсонщини є мало вивченою і потребує детального аналізу [25, С. 82].

1.2. Джерельна база. Структура джерельної бази визначається предметом дослідження та конкретизацією тематики; проаналізовано джерельну інформацію, що міститься в документах, які утворилися в процесі діяльності НДК. У радянський період документи, створені в результаті діяльності Державної комісії, публікувалися. Переважно це були акти та звіти про попередні та остаточні результати визначення людських втрат та обліку збитків. Найважливішу частину джерельної бази дослідження становлять неопубліковані документи, що зберігаються в Державних архівах України, переважно в Державному архіві Херсонської області [1-7]. Здебільшого це проекти документів та матеріали з ранніх етапів роботи Державної комісії. Важливими матеріалами, якими користуються органи влади у своїй управлінській та соціальній діяльності, є списки постраждалих і тих, хто отримав податкові пільги. Важливими матеріалами є також дані, що містяться на сайтах щодо меморіалізації масових поховань жертв Голокосту на території України [8].

Таким чином, очевидно, що і джерельна база, і наявні історичні дослідження дають можливість переосмислити трагічні сторінки Другої

світової війни в цілому та подій Голокосту в тому числі і на території Херсонської області зокрема.

РОЗДІЛ 2. ІДЕОЛОГІЯ НАЦИЗМУ ЩОДО ЄВРЕЙСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ

Вторгнення нацистів до Радянського Союзу в червні 1941 року ознаменувало початок чотирирічної німецько-радянської війни та початок безпрецедентного насильства над цивільним населенням і військовополоненими. Як показує низка досліджень, нацистська політика на окупованих територіях спочатку була спрямована на масове знищення цілих груп місцевого населення, особливо радянських євреїв. На жаль, політика геноциду була не просто фантазією нацистського керівництва, ретельно розробленою центральною державною і партійною бюрократією в Берліні [16, С. 88]. На окупованих територіях Радянського Союзу її ретельно практикували офіцери СС, армійські офіцери та чиновники численних державних і партійних установ [28, С. 168].

2.1. Прояви Голокосту на території Херсонської області

Німецьке вторгнення в СРСР, яке розпочалося 22 червня 1941 року, було дуже швидким, і до листопада вся підрадянська Україна опинилася під німецьким і частково румунським та угорським контролем. Радянська влада змогла евакуювати частину населення (3,8 млн осіб, у тому числі 900 000 євреїв) на схід [9, с. 365].

Згідно з принципом расової диференціації, яким керувалася Німеччина з 1933 року, українців мали визнати "недолюдьми", які, як і інші слов'яни, повинні були служити арійцям, а євреїв, циган, розумово відсталих та інвалідів - знищити. На території сучасної України налічується близько 2 000 місць масових розстрілів [21, с. 132]. У віддалених долинах, лісах, посеред полів, у колишніх протитанкових ровах і піщаних кар'єрах підрозділи Вермахту, підполковника і поліції за участі місцевих жителів знищували цілі єврейські громади, часто протягом кількох днів [8]. Після окупації міста Херсон 19 серпня 1941 року нацистські підрозділи отримали чіткі інструкції знищити все

єврейське населення. Однак, перш ніж це можна було зробити, євреїв потрібно було виокремити з-поміж решти населення. Слід зазначити, що на території Херсонської області було представлено значну кількість єврейських поселень, що осіли тут ще з XIX ст. і займались різними напрямками діяльності – в тому числі і сільськогосподарськими[15, С. 137].

Одним з перших наказів нової влади в Херсоні було те, що всі євреї повинні були з'явитися на реєстрацію[13, С. 88]. Невиконання цього наказу каралося смертю. Усіх євреїв міста зібрали в одному компактному місці, на чотирьох ділянках вулиці Форштадтської, де історично проживало багато євреїв. Людям обіцяли мирне і впорядковане життя в гетто. Однак умови були нелюдськими. Десятки людей були розміщені в тісних приміщеннях, де через спеку не вистачало кисню і води. Життя в гетто було організоване таким чином, що кожного ранку мешканців вивозили на різні об'єкти міста для виконання певних робіт[14, С. 31].

Таким чином, у серпні 1941 року чотири вулиці в центрі Херсона стали останнім місцем проживання понад 5 000 євреїв[21 С. 243]. З 20 вересня людей з гетто почали переводити до міської в'язниці. Через кілька днів їх систематично перевозили до місця розстрілу між селами Зеленівка та Херсон. Розстріли тривали два дні.

2.2. Комісія по розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників: історія та мета створення

Спеціальна державна комісія зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників і заподіяних ними збитків радянському цивільному населенню, колгоспам, громадським організаціям та установам (далі - Спеціальна державна комісія або Комісія) офіційно розпочала розслідування нацистських злочинів у листопаді 1942 року. Загалом було зібрано 4,3 мільйона документів, включаючи звіти судово-медичних експертиз, свідчення свідків, трофейні німецькі документи та радянські судові документи.

Вони лягли в основу підсумкових звітів по кожній окупованій території та офіційних повідомлень про нацистські злочини. Комісія також брала участь у підготовці документів радянської сторони на Міжнародному трибуналі в Нюрнберзі та надавала експертні висновки радянським судам. Вона також підрахувала економічні збитки, завдані Радянському Союзу Німеччиною та її союзникам[23, С. 27]..

Хоча немає сумнівів у тому, що значна частина матеріалів, зібраних Комісією, а можливо, і більша їх частина, є автентичними, слід зазначити, що від самого початку вона працювала в дуже специфічних умовах сталінського режиму. Очевидно, що радянська влада не мала наміру створювати комісію для збору неупередженої та незалежної інформації про злочини, скоєні під час окупації.

Назагал можна стверджувати, що радянські органи розрізняли такі групи населення, яких нацисти переслідували найбільше: євреї, цигани, психічно хворі, комуністи та радянські урядовці. Дуже часто в документах Комісії не пояснюються мотиви, які спонукали нацистів до "дій", не згадується національність чи політична приналежність жертв. Коли свідчення очевидців та інші матеріали про злочини, скоєні на цих територіях, зводяться в підсумковий документ, картина часто спотворюється і загальна кількість оголошених жертв не відповідає кількості жертв, заявлених очевидцями за окремими епізодами. Цифри округлялися досить довільно, щоб відповідати демографічній ситуації на цій території після її звільнення від окупаційних сил.

Як наслідок, дуже часто отримані документи порушували самі інструкції Комісії. Іноді йшлося лише про недотримання формальностей, відсутність печатки, підписи олівцем замість ручки, неповідомлення свідків про їхню кримінальну відповідальність тощо. Однак дуже часто виникали проблеми і зі змістом документів та загальним трактуванням нацистських злочинів. Переглядаючи отримані свідчення, співробітники Комісії часто відзначали відсутність імен німецьких злочинців, малу

кількість злочинів, зафіксованих у певних місцевостях, або те, що деякі свідчення були просто нісенітницею.

Особливістю матеріалів, зібраних комісією, є велика кількість свідчень очевидців[22, С. 81]. Оскільки німецькі військові, поліцейські та есесівські підрозділи припинили фіксувати деталі злочинів, ці свідчення є, по суті, єдиним джерелом інформації. Однак, як і інші джерела, матеріали Комісії також повинні бути проаналізовані з огляду на реальність окремих випадків і порівняно з іншими матеріалами, які вже є в науковому обігу, щоб уникнути фальсифікацій та історичних висновків, які не ґрунтуються на достовірних джерелах.

РОЗДІЛ 3. АКТИ ТА СВДЧЕННЯ ОЧЕВИДЦІВ ПОДІЙ ТА ІНШІ ДОКУМЕНТИ КОМІСІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ПОДІЙ ГОЛОКОСТУ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Розглядаючи архівні документи Комісії, не можна залишити поза увагою той факт, що у справах дуже обережно визначають національність, яка постраждала від дій нацистського режиму. Зазвичай у справах про єврейську спільноту можна зустріти наступні визначення: «мирні жителі колгоспу», «мирні громадяни єврейської національності», «радянські євреї» та «радянські громадяни єврейського походження». Крім того, під час ознайомлення з архівними документами того часу яскраво помітно як радянська влада ставалися до людей. В більшості випадків видно, що люди – це всього на всього ресурс. Тобто, у списках імен та прізвищ зустрічається дуже мало, в абсолютній більшості представлено саме загальну чисельність.

Слід зазначити, що під час розкопування поховань з очевидних причин досить важко встановити, кому належать рештки, а свідків тих подій, які могли б засвідчити та ідентифікувати жертв, залишилося дуже мало. Так, наприклад, в архівному документі Р – 1479, справа 17, протягом 27 грудня 1965 – 19 січня 1966 рр. Комісія розслідувала масове захоронення у м. Херсон в районі Червоностудентської вул., 23. Слідчий Т. К. Богдан приймав свідчення очевидця тих подій – Леоніда Нікіфоровича Губського. Той розповів, що з грудня 1941 р. по 10 лютого 1942р. перебував у Херсонській тюрмі в камері смертників. За цей час він побачив декілька груп людей, які згодом були розстріляні німецькими окупантами. За його свідченнями, 3 січня 1942, у суботу близько 12-ти годин, німці розстріляли першу партію людей – 8 євреїв. Серед цих жертв були: робітник заводу ім. Комінтерна тов. Куцовської-котельні, стахановець, член ВКП(б), чоловік на прізвище Глухов. Інших він не знав. Друга партія людей, яких німці розстріляли 10 лютого 1942 р., були

радянськими партизанами. Леонід Нікіфорович Губський, Ілля Кабаков та Михайло Медведев були тяжко раненими, але вони змогли виповзти з рову, коли кати покинули місце злочину. Хоча серед його побратимів, які були членами партизанського руху, теж могли бути представники єврейської спільноти. І тут можна лише гадати – або насправді не знав національної приналежності інших партизан, або національна належність партизан спеціально замовчувалася [2, С.13 – 14].

Окремо можна зазначити про документ Р – 1479, справа 97, яка укладалася членами Комітету протягом 27 травня 1944 р. – 31 травня 1944 р. Цей архівний документ важливий для дослідження, бо одразу ж подається список озетів, які були розграбовані та знищені [5, С.17 – 21]. Наводяться назви сільських єврейських рад і колгоспів, які входили до їх складу та суму збитків, що завдали німецькі солдати (Додаток А).

Не можна проігнорувати той факт, що радянське керівництво більше переймалося матеріальними втратами, ніж людськими. У документах яскраво засвідчено, як вівся облік усього колгоспного майна: від кількості вкрадених свійських тварин та птиць до спалених колгоспних будівель. Тому в цих архівних справах дуже мало можна зустріти передовсім людських історій про втрату родини через національну приналежність. Усі людські жертви – це просто числа. Так, наприклад, документ Р – 1479, справа 91, має список єврейських родин, які загинули від рук нацистсько-фашистських загарбників. До речі, члени цих єврейських родин працювали у колгоспі ім. «Молотова». Так, можна побачити, що близько 11 людей було розстріляно, а близько 123 просто не знайдено [3, С. 20 – 21]. Можливо, комусь з них пощастило втекти, але це маловірогідно. Зрозуміло, що в інших озетах ця чисельність буде не меншою. Схожі матеріали містять і інші справи, представлені в ДАХО. Тут містяться списки тих, хто був розстріляний на етнічною ознакою, наводяться дані щодо розграбування як приватного, так і державного майна [1,4,6,7].

Також, розкриваючи тему Голокосту на території Херсонщини, варто зауважити, що колаборанти неабияк допомагали вбивати єврейське населення. Причому нерідко ці колаборанти були представниками гуманітарних професій: вчителі, лікарі, наглядач за суспільним порядком, голова сільради тощо. Крім того, документів з того часу залишилося дуже мало, тому випадки знаходження колаборантів відбувалося часто спонтанно й на основі свідчень очевидців.

Таким чином було викрито діяльність Бер-Баєра. Найчастіше працівників охорони здоров'я змушували працювати на німецьке керівництво, але були й такі, що самі просилися до співпраці. Бер-Баєр за своїм походженням був німцем, тому він не довго думаючи, після початку війни почав пропонувати свої послуги «німецьким господарям». Причому він свідомо відмовився від евакуації, тому його дії ніяк не можна виправдовувати. Яків Вільгельмович відправляв єврейських пацієнтів до тюрми, де потім тих тримали в жахливих умовах й пізніше направляли на розстріл. Крім того, було встановлено, що у 1942 р. завідувач інфекційного відділення Херсонської лікарні був завербований у німецьку розвідку, його головне завдання полягало у наданні цінної інформації щодо Півдня України. У 1943 р. Яків разом зі своїми рідними виїхав до Німеччини. Крім того, цей лікар дуже старанно прислужувався нацистам, за що отримував гарні харчі та заробітну плату. Загалом Бер-Баєр відкидував будь-які звинувачення, окрім того, що прийняв громадянство тодішньої Німеччини та користувався своїм положенням фольксдойче, тобто етнічного німця. Разом з тим є свідчення, що Яків Вільгельмович працював також у Чехословаччині, де рятував євреїв від переслідувань гестапо, тому виникає ціла низка питань до цієї справи. Усе виглядає так, ніби справа проти лікаря була сфабрикована. Про це свідчить також той факт, що слідством були проігноровано показання Павла Володимировича Белова, який був очевидцем тих подій, оскільки працював психіатром й хотів допомогти слідству [18, С. 45 – 48].

Саме через такі випадки більшість сучасних науковців наполягає на тому, що переважна кількість радянських документів про порядок і наслідки розслідування злочинів нацистського режиму не можуть становити для дослідження абсолютної величини й за можливості повинні перевірятися шляхом отримання свідчень від очевидців тих подій, але основна проблема полягає у тому, що цих людей на сьогодні залишилося дуже мало.

Окремо можна зазначити про початок винищення єврейського населення на території Херсонської та Миколаївської області. З серпня 1941 р. німецькі солдати примушували євреїв працювати на важких та принизливих роботах. У вересні того ж року німецьке керівництво віддало наказ організувати гетто на території Херсонщини. Особливий цинізм німецьких окупантів проявлявся у тому, що в ці гетто людям дозволяли приносити свої цінні речі, нацисти створювали ілюзію доброчинності й запевняли, що усе це робиться для блага єврейського народу. У Миколаєві взагалі євреям сказали, щоб ті взяли з собою документи, гроші, особисті речі, бо ніби німці хотіли всіх їх вивезти на для праці. Зрозуміло, що це була брехня й довірливих громадян просто вбили, хоча деякі з них врятувалися. Згодом у серпні 1941 р. по так званому Херсонському шосе, на цвинтарі, нацистські загарбники розстріляли близько 6 тисяч представників єврейської національності, які прибули з Миколаївської області. Мабуть, найстрашнішою була осінь 1941 р., оскільки це був тільки початок й люди не знали чого очікувати від німецьких вбивць. У той час євреїв різного віку вивозили за Херсон й розстрілювали, навіть дітей до 12 р. [10, С. 138 – 142].

Варто зауважити, що протягом 1941 – 1944 рр. німецькі окупанти продовжували тортури єврейського населення, аж до визволення Херсона. За 4 роки загинуло понад 74 тисячі людей, яких знищували за приналежність до «не тієї, що потрібно нації». Зрозуміло, що в Херсонській області була велика кількість жертв серед ромів та українців,

але саме євреїв нацистський режим винищував з особливою жорстокістю, обґрунтовуючи це своєю антисемітською ідеологією.

Після закінчення війни деякі евакуйовані євреї повернулися додому, але таких випадків мало, бо радянське керівництво відмовлялося повертати їхні домівки. Крім того, серед мешканців регіону неєврейського походження також лунали скарги на повернення до Херсонщини єврейського населення. Ще одним наскрізним камнем ворожості до євреїв виступало релігійне питання. Компартія продовжувала пропагувати атеїстичні ідеї, тому євреям тривалий час заборонялося збиратися разом й тим паче відвідувати синагогу. Тільки у 1954 р. була зареєстрована перша єврейська община, яка проводила богослужіння в напіврозваленій будівлі синагоги, що неабияк дратувало радянський народ [19, С. 112 – 113].

Врешті-решт, в СРСР звеличували виключно один єдиний дружній народ – радянський. Партійне керівництво наполягало на вшанування пам'яті загиблих цивільних громадян та радянських солдатів, проте ігнорувалося питання національного складу «великої держави-переможниці». Так зване «єврейське питання» табувалося в науково-культурному колі, тому можна зазначити, що на сьогодні проблема Голокосту в історичній науці і досі є недостатньо вивченою.

ВИСНОВКИ

Таким чином, стає очевидним, що основною джерельною базою, яка могла б допомогти розкрити науковцям тему Голокосту в Україні, виступають українські архівні фонди. В кожному регіоні України є свій архів, який на сьогодні функціонує й в онлайн режимі. В даних архівах представлено також і матеріали Надзвичайної державної Комісії з розслідування німецько-фашистських загарбників як в масштабах держави в цілому, так і по окремим областям.

З одного боку ці архівні справи несуть важливу історичну інформацію, але слід пам'ятати, що тодішня надзвичайна Комісія збирала свідчення про злочини нацистів проти цивільного населення в Україні й репрезентувала їх через радянську ідеологію інтернаціоналізму. В цих справах дуже добре описано передовсім матеріальні втрати колгоспної системи, проте бракує інформації про людські долі. Тому ці джерела добре підходять саме для статистичного аналізу матеріальних втрат й чисельності людських жертв. Також існують так звані усні джерела. Учасники тих подій давали інтерв'ю, в яких описували усю жорстокість нацистського режиму, який був направлений передовсім на знищення єврейського народу. Навіть й по сьогоднішній день дослідники знаходять очевидців Голокосту й розпитують їх про ті страшні часи, однак таких джерел усної історії на сьогодні збереглося вже вкрай мало.

Загалом в СРСР після закінчення Другої світової війни довго замовчувалася тема Голокосту. Це було пов'язано з ідеологічним переконанням, що всі жителі СРСР – це один радянський народ з єдиною історією та майбутнім. Крім того, в тодішньому компартійному товаристві були сильні антисемітські настрої. Часто евакуйовані під час війни євреї, повертаючись додому, не мали права на повернення своєї власності. Також були релігійні переслідування й утиски, так як в СРСР активно захищали науково-атеїстичний світогляд. Радянська верхівка

почала активно використовувати перемогу над Німеччиною в своїх пропагандистських цілях. Так з'явився термін «Велика Вітчизняна війна», який показував, що це перемога виключно мужнього радянського народу. Радянське керівництво поширювало в інформаційному полі тему партизанського руху проти німецько-фашистських окупантів, нескореність суспільства, але свідомо ігнорували питання національного складу партизанських загонів.

Загалом будь-які радянські інституції перебували під чітким контролем держави. Деякі історики намагалися розповісти про усі жахіття, які творили нацисти з євреями, однак радянська верхівка перешкоджала потоку цієї інформації. Перші історичні праці, присвячені дослідженню проблематики Голокосту почали виходити вже після розпаду СРСР. З 2000-х ця тема набула широкого поширення в дисертаціях вітчизняних науковців. В середині 2000-х з'явилися перші наукові роботи, в яких розкривалося питання Голокосту безпосередньо в Херсонській області. Але ця тема в історіографії представлена вкрай слабо.

Також необхідно зазначити, що Голокост – це один з найголовніших історичних уроків, про який не можна забувати. Нацистсько-фашистські загарбники є яскравим прикладом моральної деградації людського суспільства. Вони були справжніми злочинцями та катами єврейської нації. Німці були переконані в своїй ідеології «національної богообраності арійської раси», яка дозволяла їм без утисків совісті знищувати інших людей за національну ідентичність. Протягом 1941 – 1944 рр. нацистський режим вбивав єврейську спільноту і цей страшний процес продовжувався аж до моменту визволення Херсона. Нацисти під час першого року окупації України намагалися зібрати якомога більше єврейського народу. Так, наприклад, у Миколаєві людям казали зібрати особисті речі, гроші, документи, давши надію, що ті зможуть залишитися живими. Протягом 1941 р. велика кількість євреїв

була відправлена у гетто. Ще більшу кількість євреїв було розстріляно. Причому є свідчення, що того ж року німці привезли з Миколаєва до Херсону кілька тисяч людей єврейської національності для масового вбивства. Також в архівних справах Херсонської області добре розписано зовнішній вигляд масових поховань. Там було зазначено, що людей після розстрілу згрібали в одну братську могилу, тому дуже важко було зорієнтуватися, хто саме там був похований. Навіть одяг не міг допомогти з'ясувати особистість загиблих. В архівних документах 1944 р. є безліч єврейських імен та прізвищ напроти яких був запис, що тіла не знайдено. Тому більшість родичів могла тільки здогадуватись, що сталося з їх близькими людьми.

В післявоєнних документах містяться також описи знищення єврейських поселень та колгоспів, виводиться загальна сума матеріальних збитків та людських жертв. Варто наголосити, що німці були досить цинічними та жорсткими, й були добре підготовленими та організованими, детально продумували план знищення євреїв, так як вважали, що це їхня «священна місія». В кожному херсонському селі нацисти розпитували місцевих очільників сільради про кількість євреїв, збирали поіменні списки, заходили в кожен підозрілий будинок й розшукували своїх майбутніх жертв. Звичайно, були й такі, що або допомагали переховуватися єврейським сім'ям, або не говорили, якщо знали про місце проживання тих чи інших євреїв, однак таких героїв, на жаль, було мало.

Крім того, в херсонських архівних документах можна зустріти й так би мовити особистісні справи, коли через декілька років після війни, керівники розслідуваних комітетів допитували свідків подій Голокосту. Так, наприклад, архівний документ Р – 1479, справа 17, 1965 – 1966 рр., містить розповідь дивом врятованого партизана - Леоніда Нікіфоровича Губського, який підтвердив, що 1942 р. було розстріляно дві партії

ув'язнених херсонської тюрми. До першої групи входили євреї, а до другої – радянські партизани.

Таким чином можна узагальнити, що під час Другої світової війни нацистський режим знищив більше мільйона євреїв по всій Україні. Але точну чисельність жертв встановити важко.

Варто зауважити, що до повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р., безліч істориків організовували цілі дослідні групи для визначення хоча б приблизного «нового» місця єврейських поховань. Крім того, Німеччина, яка після Другої світової війни ще довго відшкодовувала втрати іншим державам та проходила процес «морального оновлення цивілізації», останнім часом вкладала чимало коштів для підтримки власне історичних досліджень, які були направлені на поглиблене вивчення проблематики Голокосту. Так, наприклад, з'явився український проєкт «Захистимо пам'ять», який був направлений на історичні дослідження теми Голокосту в Україні. Завдяки цьому проєкту відбувались польові дослідження ймовірних єврейських братських могил, встановлювалися нові пам'ятники для вшанування пам'яті загиблим євреям, були встановлені контакти з німецькими істориками та архівістами, які ділилися власними джерелами для комплексного аналізу подій Голокосту за часів Другої світової війни. Звичайно, сучасні події військової агресії рф призупинили вище вказані дослідження, проте можна зазначити, що після закінчення війни, українські вчені будуть продовжувати свою роботу.

Також варто наголосити, що не дивлячись на важкі умови, у школах та вищих закладах освіти продовжують вивчати тему Голокосту на території України, так як українська національна освіта направлена на формування гуманістичного світогляду та утвердження правдивої історичної свідомості власних громадян, так як по всій території України проживають безліч людей інших національностей, в тому числі й євреї. Саме тому усім нам необхідно пам'ятати про Голокост й про те, що будь-

яка людина, незалежно від національної та релігійної ідентичності має право на життя, бо основу цивілізаційного суспільства становить – демократія, толерантність та гуманність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. ДАХО. Фонд №Р – 1479 Обласна надзвичайна комісія з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників на території Херсонської області. Справа 14. 1944 – 1945 рр. Арк.84
2. ДАХО. Фонд №Р – 1479 Обласна надзвичайна комісія з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників на території Херсонської області. Справа 17. 24 грудня 1965 – 19 січня 1966 рр. Арк.71
3. ДАХО. Фонд №Р – 1479 Обласна надзвичайна комісія з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників на території Херсонської області. Справа 91. 27 – 31 травня 1944 р. Арк.21
4. ДАХО. Фонд №Р – 1479 Обласна надзвичайна комісія з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників на території Херсонської області. Справа 93. 27 – 31 травня 1944 р. Арк.263
5. ДАХО. Фонд №Р – 1479 Обласна надзвичайна комісія з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників на території Херсонської області. Справа 97. 27 – 31 травня 1944 р. Арк.247
6. ДАХО. Фонд №Р – 1479 Обласна надзвичайна комісія з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників на території Херсонської області. Справа 98. Ч.3. 1944 – 1945 рр. Арк.100
7. ДАХО. Фонд №Р – 1479 Обласна надзвичайна комісія з розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників на території Херсонської області. Справа 99. 27 – 31 травня 1944 р. Арк.122
8. Захистимо пам'ять. *Захист і меморіалізація масових поховань часів Голокосту в Україні*. С.64. URL: <http://www.protecting-memory-ua.org/>

ЛІТЕРАТУРА

9. Великая Отечественная война 1941–1945 гг. [Текст] . Энциклопедия / гл. ред. М. М. Козлов. М. : Сов. Энциклопедия, 1985. 832 с.
10. Гарбуз Т., Задирко Х. Масове винищення єврейського населення Херсонської та Миколаївської областей у період окупації 1941 – 1945 років. Actastudiosahistorica. 2014. Ч.4. С. 137 – 145
11. Гриневич В. Суспільно-політичні настрої населення України в роки Другої світової війни: історіографічні нотатки. Друга світова війна в українському вимірі. 2007. С. 405 – 434
12. Іваненко А. Огляд радянських історіографічних досліджень нацистського окупаційного режиму на території України (1941 – 1944). Військово-історичний меридіан. 2019. Вип. 3 (25). С. 5 – 16
13. Капарулін Ю. Хроніка херсонського гетто. Голокост і місто: простори вбивства – простори руйнації. 2020. Вип. 9 (2). С. 88 – 102
14. Капарулін Ю. Голокост євреїв-аграріїв Херсонщини. Голокост і сучасність. 2019. Вип. 1 (17). С. 31 – 47
15. Капарулін Ю. Єврейські аграрні поселення на Півдні України: походження та зміна топонімів під впливом державної політики. Ідеологія і політика. 2020. Вип. 1 (15). С. 173 – 187
16. Книга Пам'яті України. 1941–1945. – К. : Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000. – 944 с.
17. Кондратенко О. Історичні установи АН УРСР у 1944 – 1956 рр.: структура, кадрове та фінансове забезпечення. Український історичний збірник. 2007. Вип. 10. С. 177 – 188
18. Кузовова Н. М. Слідча справа Якова Бар-Баєра, завідувача Херсонської інфекційної лікарні, як джерело з історії Голокосту. Південний архів. 2022. Вип. 37. С. 43 – 51
19. Кузовова Н. М. Єврейська община Херсонщини в 1944 – 1960 рр. (за документами фондів партійного архіву Херсонського обкому КП(б)У – КПУ. Вісник. 2014. Вип 2. С.111 – 115

20. Круглов А., Уманський А., Щупак І. Голокост в Україні: Рейхскомісаріат «Україна», Губернаторство «Трансністрія»: монографія. Дніпро: Український Інститут вивчення Голокосту «Ткума»; ЧП «Ліра ЛТД», 2016. 564 с.
21. Першина Т. Фашистський геноцид на Україні 1941–1944. / Т. Першина; АН УРСР, Ін-т історії. К. : Наукова думка, 1985. 170 с.
22. Полуцька В. А. Усна історія як напрямок історичних досліджень. Актуальні проблеми історії та археології: регіональний та глобальний вимір: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Херсон: Вид-во ХДУ, 2021. С. 81 – 84
23. Польсен Нільс Бо. Розслідування воєнних злочинів «по-советськи». Критичний аналіз матеріалів Надзвичайної державної комісії. Голокост і сучасність. № 1 (5) 2009. С. С. 27-45.
24. Проблеми історії Голокосту: український вимір. Реферований щорічний журнал. Дніпро. – Інститут «Ткума»; ПП «Ліра ЛТД», 2020. Вип. 11. 276 с.
25. Сугацька Р. В., Рижева Н. О. Сучасна українська історіографія Голокосту. Південний архів. 2022. Вип. 37. С. 82 – 91
26. Сугацька, Н. В. До питання термінології проблеми Голокосту та підходів до оцінки цього явища. Zaporizhzhia Historical Review. 2021. Вип. 1(21), 402-405
27. Сторінки безсмертя. 1941 – 1945 рр.: зб. статей та матеріалів./ упоряд.: О. Стукалова. Херсон: Айлант. 2013. 80 с.
28. Трайнин І. П. Механізм німецько-фашистської диктатури / І. П. Трайнин ; Ін-т права АН СРСР. – Ташкент : Госиздат УзССР, 1942. – 230 с.
29. Тішин О. В. Новітня українська історіографія нацистського окупаційного режиму на території Південно-Східних областей України. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. Вип. 40. С. 221 – 228

30. Щупак І. Українські рятівники євреїв під час Голокосту: питання історіографії. Історіографічні дослідження в Україні. 2017. Вип. 1. С. 240 – 303

ДОДАТКИ

Додаток А. Кодекс академічно доброчесності

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Мартиновська Аліна Володимирівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

01.09.2022
(дата)



(підпис)

Аліна МАРТИНОВСЬКА